

Sisällys

Johdanto.....	3
Metodi.....	4
Psykologiset menetelmät kertomuksen luotettavuuden arvioimiseksi.....	5
Tulokset oikeuskäytännöstä.....	8
Mietelmiä korkeimman oikeuden linjasta	14
Ruotsin korkeimman oikeuden todellisuuskriteerit	14
DISKUSSIO	15
Loppupäätelmät	15
Lähteet	188

Johdanto

Tuomioistuimen ratkaisut erityisesti rikosasioissa pohjautuvat erittäin usein asiasta annettuihin asianosaisten ja joskus myös todistajien kertomuksiin. Monesti tilanne on se, että rikoksesta pystyvät kertomaan ainoastaan asianomistaja eli uhri ja vastaaja eli rikoksesta epäilty. Lähes yhtä monesti edessä on tilanne, että heidän kertomuksensa eroavat toisistaan ainakin kriittisiltä osin, jos eivät jopa kokonaan.

Tämän jälkeen tuomioistuimen ratkaisukokoonpano (puheenjohtaja ja mahdolliset lautamiehet käräjäoikeudessa tai kollegio muutoksenhakutuomioistuimessa) on ongelman edessä: kumman kertomus on luotettavampi ja minkä vuoksi? Onko totuusvelvollisena¹ kertovan asianomistajan kertomus aina luotettavampi kuin vastaajan, jolla ei vastaavaa totuusvelvoitetta ole. Entä milloin asianomistajan kertomus on niin luotettava, että vastaajan syyllisyydestä ei jää ”järkevää epäilyä”, vaikka hän itse onkin kiistänyt menetelleensä siten, kuin hänen väitetään menetelleen. Jo 1500 luvulta tunnetut Olaus Petrin tuomarinohjeetkin totesivat, että ” yhden puheiden mukaan älköön ketään tuomittako”. Näiden ohjeiden mukaan kaikki tällaiset jutut tulisi siis hylätä näyttämättöminä.

Korkein oikeus on kuitenkin, vastoin edellä mainittua, ennakkoratkaisussaan (KKO 2013:96) tuominnut vastaajan ainoastaan asianomistajan kertomuksen perusteella. Perusteluissa korkein oikeus vielä kuitenkin toteaa, kuten jo tuomarinohjeet 1500 luvulta, että ”riittävään varmuuteen rikoksesta ja vastaajan syyllisyydestä ei ainakaan yleensä voida päätyä vain sillä, että asianomistajan kertomus keskinäisessä vertailussa katsotaan uskottavammaksi kuin syytetyn kertomus. Asianomistajan kertomuksen painoarvoa ei myöskään itsessään lisää se, että asianomistajalla, toisin kuin vastaajalla, on velvollisuus pysyä totuudessa. Asianomistajan todentuntuinen ja vakuuttavakin kertomus tarvitsee virheettömyyden varmistamiseksi tuekseen välillistä näyttöä esimerkiksi väitetyn rikoksen jälkeisistä tapahtumista ja seurauksista”.

Oikeusohjeena² kertomuksen luotettavuuden arvioinnista korkein oikeus toteaa, että ” nykyisin vallitsevan oikeuspsykologisen käsityksen mukaan henkilötodistelun luotettavuutta ei voida juurikaan perustaa

¹ Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 26 §:n mukaan rikosasian asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa asiasta ja vastatessaan tehtyihin kysymyksiin. Vastaajalla, eli rikoksesta syytetyllä, ei ole tällaista velvoitetta lain mukaan, vaan hänen ei ihmisoikeussopimuksien takaaman itsekriminointisuojan vuoksi tarvitse itse myötävaikuttaa häneen kohdistuvan rikosepäilyn selvittämiseen.

² Korkeimman oikeuden antamat oikeusohjeet ovat tuomioistuimia niin sanotusti heikosti velvoittavia oikeuslähteitä. Korkein oikeus pyrkii oikeusohjeillaan ohjaamaan oikeuskäytäntöä siten, että vastaavissa tapauksissa meneteltäisiin jatkossa kaikissa tuomioistuimissa samalla tavalla.

henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan.³ Suurempi merkitys on kertomuksella itsessään, kuten sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realistisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella. Vaikka näytön riittävyttä arvioitaessa keskitytään rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta merkityksellisiin seikkoihin, voidaan kuultavien uskottavuutta ja heidän kertomustensa luotettavuutta tarkasteltaessa pitää merkityksellisinä myös sellaisia kertomusten osia, jotka eivät liity välittömästi rikoksen tunnusmerkkeihin.”

Tämän pohjalta tuomioistuimen on arvioitava kussakin yksittäisessä tilanteessa mitä asiassa on pidettävä näytettynä eli ”prosessitotuutena”. Yleensä jutuissa on jotakin muuta, johon esimerkiksi asianomistajan kertomusta voi luotettavuuden arvioimiseksi verrata; todistajien kertomukset tapahtumista ennen itse rikosta tai sen jälkeen taikka jokin kirjallinen todiste, joka edes jossain määrin tukee asianosaisen antamaa kertomaa. Näitä seikkoja korkein oikeus tarkoittaa lausumallaan välillisestä näytöstä rikoksen jälkeisistä tapahtumista ja seurauksista.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on pohtia psykologisesta näkökulmasta korkeimman oikeuden antamia kriteereitä kertomuksen luotettavuudelle eli kertomuksen sisällön johdonmukaisuutta, realistisuutta ja muuttumattomuutta sekä yksityiskohtien runsautta. Kuinka paljon ja millaista tieteellistä näyttöä eri kriteereille on ja miten paljon kyseisille kriteereille lopulta tulisi antaa painoarvoa ja missä menee raja, jääkö varteenotettava epäily syyllisyydestä? Voisiko olla lisäksi vielä muitakin kriteereitä? Voiko tilanne olla niin, että jos kertomus on uskottava, se on sitä kokonaisuudessaan tai jos siitä joku osa ei ole uskottavaa, voiko siitä huolimatta jokin osa siitä olla uskottavaa? Miten hyvin korkeimman oikeuden antamilla kriteereillä voidaan tunnistaa valheellinen tai virheellinen kertomus totuudenmukaisesta?

Metodi

Kirjoitusta varten on haettu oikeustapauksia Finlexistä hakusanoilla ”kertomuksen luotettavuuden arviointi” sekä kirjallisuutta hakusanoilla: kertomuksen luotettavuus (reliability of the report), uskottavuus (credibility) uskottavuusarviointi (credibility assesment).

³ Esimerkiksi Christianson - Ehrenkrona: Psykologi och bevisvärdering, 2011 ja Haapasalo: Todistajanpsykologia - aikuiset todistajat teoksessa Santtila - Weizmann-Henelius (toim.), Oikeuspsykologia, 2008 sekä Granhag - Stridbeck: Psychological Perspectives on the Evaluation of Evidence teoksessa Granhag (toim.) Forensic Psychology in Context, 2010

Psykologiset menetelmät kertomuksen luotettavuuden arvioimiseksi

Psykologisissa tutkimuksissa ei ole löytynyt keinoa tunnistaa milloin ihminen puhuu totta tai valehtelee, vaikka aihetta on tutkittu jo vuosikymmenten ajan (Hartwig ja Santtila, 2008). Keskimäärin noin puolet ihmisistä (54 %) pystyy käyttäytymisen perusteella päättämään, puhuuko henkilö totta vai ei. Tuomarit ja poliisit tai muutenkaan ”ammattilaiset” eivät onnistu tässä ”maallikkoja” paremmin. (mm. Vrij, Hartwig, Granhag 2018 ja Bond ja DePaulo, 2006)

Oikeuspsykologiassa on kehitetty useita menetelmiä kertomusten luotettavuuden arviointiin. Yksi tunnetuimmista menetelmistä on Udo Undeutschin kehittämä SVA (statement validity analysis) vapaasti käännettynä lausunnon oikeellisuusarviointi, sekä sen keskeinen osa-alue CBCA (Criteria-based Content Analysis), kriteeriperusteinen sisältöanalyysimenetelmä. Menetelmät ovat alun perin lapsen kuulemisen luotettavuuden kokonaisarviointiin erityisesti seksuaalirikostapauksissa kehitettyjä menetelmiä. Myöhemmin tehdyt tutkimukset kuitenkin puolsivat menetelmien käyttökelpoisuutta, joskin tietyn rajoittein, luotettavuuden arvioinnissa vastaajan iästä riippumatta (Amado ym 2016). Menetelmien ajatus perustuu kiteytettyyn siihen, että totuudenmukaiset kertomukset eroavat virheellisistä kertomuksista siinä, että totuudessa pysyvä henkilö voi esittää vaiheittaisen, omakohtaisen ja runsaasti yksityiskohtia sisältävän kertomuksen tapahtumista, johon valheellisen kertomuksen keksijä ei pysty (Howitt 2015, Santtila ja Weizmann-Henelius 2008, Albert Vrij, 2005).

Kriteeriperusteinen sisältöanalyysimenetelmä on kehitetty alun perin oikeellisuusarvioinnista (SVA) erillisenä menetelmänä. Myöhemmin on kuitenkin havaittu, että nämä teoriat tukevat ja täydentävät toisiaan. Vaikka CBCA-kriteerit ovatkin tutkimuksissa osoittautuneet päteviksi, eivät tulokset ole yleistettävissä suoranaisiksi ”totuuskriteereiksi” (Amado ym 2016).

SVA-menetelmän mukaisesti kertomuksen luotettavuuden kannalta merkittävät kriteerit voidaan luokitella seuraavasti: (Hirvelä, 2006, s. 501, Undeutsch 1982, s. 44-52).

A. Yksittäisiä kertomuksia koskevat luotettavuuskriteerit

I. Yleiset peruskriteerit: ankkuroituminen aikaan ja paikkaan, konkreettisuus (selkeys, täsmällisyys, erittely ja elävyys), yksityiskohtien rikkaus, originaalisuus (yksilöllinen kuvaus, muuta kuin kliseitä tai stereotyyppisiä fraaseja), sisäinen johdonmukaisuus, seksuaalirikoksille tyypillisten yksityiskohtien mainitseminen,

II Erityiskriteerien esiintyminen: viittaukset sellaisiin yksityiskohtiin, jotka ylittävät todistajan todennäköisen kapasiteetin, henkilökohtaisten tunteiden raportointi, odottamattomien komplikaatioiden mainitseminen, spontaanit korjaukset, tarkennukset, täydennykset, lausumat omia intressejä vastaan

III Negatiiviset kontrollikriteerit: sisäisen johdonmukaisuuden puute ja ristiriidat, luonnonlakien tai tieteellisesti todistettujen tosiasioiden vastaisuus, ulkoisen johdonmukaisuuden puuttuminen (ei täsmää muiden ulkoisten tosiasioiden kanssa),

B. Kriteerit eri lausuntojen ja lausuntojen jaksojen välillä

1. lausuntojen epävakaisuus, muuttuminen

2. aikaisempien ja myöhempien lausuntojen välinen epäjohdonmukaisuus.

Kriteeriperusteisen sisältöanalyysimenetelmän (CBCA) pohjalta on kehitetty todistajanlausunnon sisältökriteerejä (yhteensä 19 kpl), joiden tarkoituksena on selvittää todistajankertomuksen luotettavuutta. Kriteerit on jaoteltu neljään eri kategoriaan: yleisiin piirteisiin, spesifisiin sisältöihin, motivaatiosisältöihin sekä rikosspesifeihin sisältöihin (Lahtinen 2008, Steller & Köhnken, 1989).

Yleisten piirteiden kategoria sisältää kolme totuuskriteeriä, jotka ovat kertomuksen rakenteen loogisuus, strukturoimaton (vapaasti etenevä, jopa poukkoileva, kertomuksen ei tulisi olla ”liian looginen”, vaan kertomuksen eteneminen ajatuksesta toiseen hyppien sekä pienet sivujuonteet kertomuksessa ovat luotettavuutta lisääviä) kerrontatapa sekä yksityiskohtien runsaus.

Spesifisten sisällöt kategoria sisältää kymmenen eri kriteeriä. Niitä ovat kertomuksen kontekstisidonnaisuus (tapahtumien liittäminen aikaan ja paikkaan) vuorovaikutussuhteiden kuvaaminen, kuten reagoinnista ja toimintatavoista kertomisen, kyky selostaa esimerkiksi käytyjä vuoropuheluja ja muistamaan suoria lainauksia käydyistä keskusteluista tai siitä mitä toiset ovat tilanteessa sanoneet. Yksi kriteeri on kertomukseen sisältyvät yllättävät ja odottamattomat tapahtumat. Myös jostain erikoisuuksista sattumista kertominen, kuten epätavallisista, epäoleellisista tai väärinymmärretyistä yksityiskohdista kertominen ovat

kukin kategorian mukainen totuuskriteeri. Kategorian sisältöön liittyvät myös omien tai toisten osapuolten ajatusten, tunteiden tai motivaatioiden selostamista taikka muiden kertomuksen sisältöön liittyvien asioiden kertomista.

Motivaatioon liittyvät sisällöt kategoria käsittää viisi eri kriteeriä, joita ovat oman kertomuksen epäilemisen, muistipuutteiden tunnustamisen sekä spontaanit korjaukset ja tarkennukset kesken lausunnon. Myös sen myöntäminen, ettei kertoja muista kaikkia spesifejä yksityiskohtia tarkasti, taikka epäröinti kesken lausunnon lisää kriteerien mukaan kertomuksen luotettavuutta. Edelleen itselle epäedullisen tiedon kertominen tai rikoksen tekijän ymmärtäminen taikka puolustaminen saattavat kriteerien mukaan lisätä kertomuksen luotettavuutta.

Rikosspesifit sisällöt kategorian ainoana kriteerinä on rikokseen liittyvien erityispiirteiden kuvaaminen. Tällä tarkoitetaan kykyä kuvata rikosta sellaisilla tavoilla tai kykyä kertoa siitä sellaisia seikkoja, jotka eivät ole yleisesti tiedossa ja vaativat siten rikoksen todellista havaitsemista.

Empiiristen tutkimusten perusteella on kyetty osoittamaan, että edellä mainittujen luotettavuuskriteerien avulla voidaan jossain määrin edistää todenmukaisen ja tarkoituksellisesti itse keksityn kertomuksen erottamista toisistaan, keskimäärin noin 70 prosentin varmuudella (Albert Vrij, 2008). Eihän tämä paljon ole, mutta on se jo parempi kuin pelkkä kolikonheitto. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu myös menetelmään liittyvä merkittävä puute. Kriteerit eivät huomioi riittävästi todistajanlausuntoon todistajan tiedostamatta vaikuttavia seikkoja, vaikka nämä seikat ovat lienevät tosiasiaa useammin syy lausunnoissa esiintyville virheille. Teorian kritiikitön noudattaminen saattaa siten johtaa väärin johtopäätöksiin erityisesti tilanteissa, joissa esimerkiksi valemuistot, johdattelu tai tahattomat virheet esimerkiksi muistin ja tarkkaavuuden rajoitteet, ovat vaikuttaneet kertomukseen. Tämän vuoksi edellä kerrotut menetelmät/kriteerit lausunnon todellisuuden analyysille eivät toimi, mikäli kyseessä todella on asianomistajalle muodostuneista valemuistoista (Laney ja Loftus, 2013).

CBCA:n käytöstä laaditun meta-analyysin mukaan CBCA:n käyttäminen ilman menetelmään liittyviin rajoituksiin perehtyneitä asiantuntijoita on huono ajatus. CBCA-kriteeristöjä ei tulisi käyttää yksistään vaan ainoastaan osana laajempaa SVA menetelmää. Vaikka kriteereistä onkin selvät listaukset, ei niiden tunteminen ja käyttäminen luotettavuuden arviointiin tee henkilöstä (edes tuomioistuimen jäsenestä) pätevää arvioimaan kertomusten luotettavuutta ilman asianmukaista kouluttautumista asiaan (Hauch, V., Sporer, S.L, Masip, J. & Blandón-Gitlin, I. 2017).

SVA menetelmän parhaan mahdollisen tuloksen saa siten koko menetelmän täydellisellä käytöllä, josta CBCA on vain yksi osa. SVA menetelmään liittyy erilaisten vaihtoehtoisten hypoteesien laatiminen esimerkiksi siten, että hypoteeseiksi asetetaan, että tekijä onkin joku muu, tai joku on ”syöttänyt” henkilölle vääriä tietoja, taikka kertoja kertoo tarinansa edistääkseen omaa taikka joidenkin muiden etuja (Günter Köhnken, Antonio L. Manzanero, Teresa Scott, 2015). Näin menettelemällä otetaan huomioon myös kertomuksen virhelähteet ja valemuijtojen muodostumisen mahdollisuus. Tätä silmällä pitäen, kertomuksen tai epäilyn syntyhistorialla on suuri merkitys sen luotettavuuden arvioimisessa sekä myös vaihtoehtoisten hypoteesien laadinnassa. Tällaisen hypoteesitestausta menetelmän käyttämistä suositellaan myös Suomessa annetuissa käypähoitosuosituksissa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkimiseksi (Käypä hoito suositukset julkaistu 22.5.2013). Epäilylle pohditaan vaihtoehtoisia hypoteeseja, joita arvioidaan epäilyn heräämisen olosuhteiden, asianomistajan kertomuksen ja muun näytön valossa ja jotka tulisi luotettavassa kertomuksessa voida sulkea pois. Mikäli jokin muu vaihtoehtoinen hypoteesi saa tukea, ei epäiltyä hypoteesia voida pitää niin luotettavana.

Tulokset oikeuskäytännöstä

Korkein oikeus on antanut useita ennakkopäätöksiä näytön luotettavuuden arvioinnista. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että tuomioistuinten ratkaisut pohjautuvat usein juuri tähän kysymykseen. Hakusana tuotti paljon tuloksia ja summaarisen lukemisen jälkeen tähän työhön valittiin sellaiset, mielenkiintoisimmat, joissa oli edes jonkinlainen yhtymäkohta psykologiaan.

KKO 1998:83

Asiassa käräjäoikeudessa lautamiehet olivat tuominneet vastaajan tapon yrityksestä (käräjätuomari olisi hylännyt syytteen), hovioikeus ja korkein oikeus hylkäsivät syytteen, perusteinaan pääasiassa se, että vaikka asiassa esitetty näyttö sinänsä viittasi siihen, että vastaaja olisi saattanut menetellä syytteessä kuvatulla tavalla, asiassa jäi varteenotettava epäily syyllisyydestä.

Miksi tämä juttu oli mielenkiintoinen? No erityisesti siitä syystä, että käräjäoikeuden maallikkojäsenet (lautamiehet, tuolloin vielä kolme) pitivät esitettyä näyttöä riittävänä siihen, että vastaaja tuomittiin suhteellisen vakavasta rikoksesta vankeusrangaistukseen (tosin ”vain” kahden vuoden ehdolliseen), kun

taas kaikki ”lainoppineet” asian käsittelijät pitivät näyttöä riittämättömänä. Yksittäistapauksesta ei tietenkään voi eikä pidäkään tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, mutta tämä joka tapauksessa kuvaa erittäin hyvin sitä, että kyseessä ei todellakaan ole mitenkään ”helposta ja yksinkertaisesta” tehtävästä, kun näytön luotettavuutta arvioidaan.

Toinen kiinnostava seikka erityisesti oikeuspsykologisesta näkökulmasta tässä jutussa oli se, että uhri, joka ei ollut muistanut vammautumiseensa johtaneita tapahtumia käräjä- tai hovioikeudessa, oli korkeimmassa oikeudessa muistanutkin tapahtumia. Hän oli kertonut illan tapahtumista ennen tekoaikaa tarkasti sekä sen, kun vastaaja oli ottanut veitsen ja kun asianomistaja oli käskenyt laittaa sen pois, vastaaja oli lyönyt häntä sillä kaulan tyveen. Vielä asianomistaja oli muistanut sen, että hän oli tämän johdosta kaatunut lattialle.

Asianomistaja on kertonut, että muisti oli hovioikeuden suullisen käsittelyn jälkeen alkanut korjaantua. Muisti oli palautunut pala kerrallaan pikkuhiljaa, kun hän oli miettinyt, miten asiat olivat tapahtuneet. Hän oli myös keskustellut sukulaistensa kanssa, joilla oli ollut tietoa, että muisti saattoi aivoinfarktin jälkeen korjaantua.

Korkeimmassa oikeudessa on lisäksi kuultu asianomistajaa hoitanutta neuropsykologia, jonka mukaan trauma edeltänyttä aikaa koskeva muistin palautuminen oli jopa tavallista, ja että asianomistajan vammaan ei liity mitään sellaista, mikä lisäisi hänen taipumustaan täyttää muistissa olevia aukkoja mielikuvituksen tuotteilla. Edelleen korkeimmassa oikeudessa on kuultu kriminaalipsykiatrian erikoislääkäri ja psykoterapeuttia, jonka mukaan asianomistajan muistin palautuminen hänen tilanteessaan oli mahdotonta ja että asianomistajan aivoissa oli todettu frontaalialueen vammoille tyypillisiä piirteitä, joihin liittyi pyrkimys täydentää muistiaukkoja mielikuvituksen avulla.

Tässä on erittäin herkullinen (ja valitettavasti aika tyypillinenkin) tilanne, jossa kaksi asiantuntijaa kertoo samasta tilanteesta täysin päinvastoin. Lisäksi asianomistajan ja vastaajan kertomukset ovat kriittisiltä osin päinvastaiset. Korkeimman oikeuden ratkaisussa ei ole punnittu tai pohdittu asiantuntijoiden kertomuksessa olevia ristiriitaisuuksia suuntaan eikä toiseen. Lopputulokseen eli syytteen hylkäämiseen on päädytty korkeimmassa oikeudessa lopulta sillä perusteella, että asiassa esitetty selvitys ei osoita, etteikö vastaajan esittämä vaihtoehtoinen tapahtumainkulku voisi pitää paikkaansa. Toisin sanoen asiassa jää varteenotettava epäily.

KKO 2002:47

Vastaajaa syytettiin siitä, että hän oli tappanut uhrin pudottamalla tämän laivalta mereen. Vastaaja kiisti edes olleensa kyseisellä laivamatkalla vaan töissä Seinäjoella. Käräjäoikeus, joka istui jutun vahvennetulla kokoonpanolla kaksi tuomaria ja neljä lautamiestä, hylkäsi syytteen, hovioikeus ja korkein oikeus hyväksyivät, tosin korkeimman oikeuden esittelijä olisi hylännyt syytteen.

Oikeuspsykologisesta näkökulmasta jutussa on muutamia kiinnostavia pointteja. Ensinnäkin todistajina kuullut Tukholman terminaalissa työskennelleet tarjoilija ja vahtimestari olivat (omasta mielestään) varmuudella tunnistaneet asianomistajan, joka oli poistunut laivalta Tukholmassa. Tunnistaminen oli tehty valokuvasta. Mikään oikeusaste ei ole pitänyt tunnistamisia luotettavina. Valitettavasti ainoastaan esittelijän mietinnössä on perusteltu tunnistamisen epävarmuutta todistajanpsykologian opeilla ja viitattu kirjallisuuteen.

Oikeudellisesti jutussa on mielenkiintoista se, että syyksilukeminen perustuu oikeastaan vain ja ainoastaan vastaajan avovaimon rikoksesta epäiltynä esitutkinnassa antamaan, sittemmin peruuttamaan kertomukseen ja tuon kertomuksen luotettavuuteen. Erittäin mielenkiintoista on se, että kertomuksen luotettavuus arviointi on pitänyt tehdä esitutkintapöytäkirjaan merkatun kertomuksen osalta ilman, että kertomuksen luotettavuuden arvioijat olisivat itse olleet kuulemassa kertomusta sen antohetkellä. Kuulustelijoiden suorittajia on toki kuultu siitä, miten kertomus oli syntynyt. Tämä on ristiriidassa sen seikan kanssa, että korkein oikeus on itse lukuisissa ratkaisuisaan (mm. KKO 1999:82, 2000:2, 2000:57, 2000:62, 2001:16 ja 2008:59) todennut, että kertomuksen luotettavuutta hovioikeudessa ei voida arvioida pelkästään käräjäoikeuden tuomioon kirjattujen tai valituksessa esitettyjen seikkojen perusteella. Toki eri oikeusasteissa kuultiin kyseistä henkilöä siitä, miksi hänen kertomuksensa oli muuttunut ja miten hän oli päättänyt esitutkinnassa antamaan sellaisen kertomuksen.

KKO 2004:60

Vastaajalle vaadittiin rangaistusta raiskauksesta, sillä perusteella, että hän oli tarttumalla asianomistajaan kiinni, kaatamalla hänet maahan, kuristamalla kurkusta ja lyömällä häntä ohimoon ja siten pakottanut hänet sukupuoliyhteyteen. Asiassa kysymys siitä, oliko asianomistaja tunnistanut tekijän luotettavasti.

Ratkaisussa oleellisena tämän kirjoituksen kannalta oli oikeastaan se, että korkein oikeus on arvioinut henkilötodistelun uskottavuutta, vaikkakaan ei kovin paljoa sitä perustellut. Suurinta osaa kertomuksia leimasi korkeimman oikeuden mukaan se, että kaikki kuullut henkilöt olivat olleet tapahtumayönä alkoholin vaikutuksen alaisena. Yksi todistajista kuitenkin hänen oman kertomuksen perusteella arvioiden lievemmin kuin asianosaiset. Tämä yhdistettynä siihen, että hänen kertomuksensa oli pysynyt asian eri vaiheissa pääpiirteissään muuttumattomana ja ”kun asiassa ei voida todeta tulleen esiin mitään sellaista, jonka perusteella hänen kertomuksiaan ei voisi pitää luotettavana” korkein oikeus piti hänen kertomustaan luotettavana. Perusteluhan ei kerro yhtään mitään luotettavuudesta, vaan on vain toteava tyhjä fraasi.

Korkein oikeus ei pitänyt muiden kuultujen todistajien kertomuksia luotettavina siitä syystä, että he olivat kuulleet väitetystä rikoksesta vasta puolitoista vuotta tapahtuman jälkeen, eikä heidän ollut ollut tarvetta muistella yön tapahtumien yksityiskohtia aikaisemmin.

Korkein oikeus ei pitänyt vastaajan kertomusta luotettavana hänen vahvan humalatilansa vuoksi ja koska hän oli vasta oikeudenkäynnin aikana täydentänyt esitutkinnassa antamaansa niukkaa kertomustaan, joka oli johtunut siitä, että hänellä oli esitutkinnassa ollut vaikeuksia muistaa tapahtumayön kaikkia yksityiskohtia.

Näiden lisäksi tapauksessa on oikeuspsykologisesti mielenkiintoista se, että alempien oikeuksien syyksilukeminen perustui lähtökohtaisesti ainoastaan asianomistajan tekemään vastaajan tunnistamiseen, joka sinänsä oli tapahtunut hyvin pian tapahtuman jälkeen spontaanisti.

Korkein oikeus ei kuitenkaan pitänyt tuota tunnistamista rikosoikeudelliseen syyksilukemiseen riittävänä asianomistajan humalatilan ja sen vuoksi, että asianomistaja oli aktiivisesti yrittänyt etsiä raiskaajaansa teon jälkeen. Korkein oikeus on hienosti perustellut tunnistamisen merkitystä todisteena:

”Todistajanpsykologiasta saatava tieto tukee käsitystä, että henkilön tunnistaminen voidaan suorittaa luotettavasti vain kerran. Tämä johtuu siitä, että ihmisellä on taipumus mielessään täydentää näkemäänsä ja tehdä siitä johtopäätöksiä. Ensimmäisen tunnistamisen jälkeen tapahtuneiden tunnistamisten luotettavuutta vähentää yleensä se, ettei ole mahdollista arvioida, missä määrin uusi tunnistaminen perustuu alkuperäiseen havaintoon ja missä määrin itseasiassa ensimmäiseen tunnistamiseen tai muihin aikaisempiin tunnistamisiin.

Tunnistamisen merkitystä näyttönä joudutaan näin ollen arvioimaan yleensä ensimmäisen tunnistamisen perusteella. Oikein toteutettuna henkilön tunnistaminen on luotettava todistuskeino. Väärän tunnistamisen mahdollisuus riippuu kuitenkin vertailuhenkilöiden lukumäärästä. Vain yhtä henkilöä käytettäessä satunnaisten erehtymisen ja väärän tunnistamisen mahdollisuus on suuri. Tunnistamisen luotettavuuteen

vaikuttavat lisäksi, mahdollisesti oleellisestikin, tunnistettavan piirteet ja vertailuryhmän rakenne sekä tapahtumapaikan olosuhteet, kuten esimerkiksi valaistus, ja tunnistajan henkilöön liittyvät seikat, kuten esimerkiksi tämän päihtymystila.⁴

Todistajanpsykologian tutkimustulokset ovat ristiriitaisia sen suhteen, mitä henkilön oma vakuuttuneisuus kertoo hänen tunnistamisensa luotettavuudesta. Siten henkilön omalle arviolle tunnistamisen luotettavuudesta ei voida antaa suurta merkitystä.”

KKO 2008:68

Asiassa syyttäjä vaati vastaajalle rangaistusta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Syytteen mukaan vastaaja oli tehnyt tapahtuma-aikaan 5-vuotiaalle tyttärelleen (asianomistaja) seksuaalisen teon.

Asianomistajan ollessa isänsä luona tapaamisoikeuteen perustuvalla käynnillä tämä oli tyydyttänyt itseään makuuhuoneen sängyssä asianomistajan ollessa sängyssä samanaikaisesti. Vastaajan siemennestettä oli joutunut asianomistajan yöpuvulle. Teko oli ollut omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä.

Ratkaisussa kertomuksen luotettavuuden arviointia tilanteessa, jossa psykologi kertoi oikeudessa, mitä asianomistaja oli hänelle kertonut ennen esitutkinnan aloittamista käydyissä psykologisia tutkimuksia varten tehdyissä haastatteluissa, joita ei ollut tallennettu millään tavoin. Käräjä- ja hovioikeus tuomitsivat vastaajan, mutta korkein oikeus hylkäsi syytteen. Pääasiallisena perusteena korkeimmalla oikeudelle oli se, että syyksilukevaa tuomioita ei voitu perustaa ratkaisevassa määrin psykologin kertomaan, koska ”tuomioistuimella ei siten ole lainkaan mahdollisuutta välittömästi arvioida todistelun kohteena olevien lapsen kertomusten uskottavuutta ja luotettavuutta”.

Jos tätä ratkaisua vertaa kertomuksen luotettavuuden arvioimisen osalta esimerkiksi edellä kerrottuun (KKO 2002:47), jossa ratkaisu perustui ratkaisevasti esitutkinnassa annettuun ja kirjattuun sittemmin peruuttamaan kertomukseen, on asiassa jonkinlaista ristiriitaisuutta. Esitutkintapöytäkirjaan merkityn kertomuksen luotettavuutta pystyttiin arvioimaan, kun taas psykologin oikeudelle kertoman lapsen antamaa kertomusta ei.

KKO 2013:96

⁴ Tunnistamisen riippuvuudesta tavasta, jolla poliisi sen suorittaa eli niin sanotuista järjestelmämuuttujista kts esim Santtila 2008

Korkein oikeus on ratkaisussaan arvioinut asianomistajan kertomuksen luotettavuutta pääpiirteittäin seuraavasti: ”Asianomistajan kertomus sukupuoliyhteydestä, käytetystä pakosta samoin kuin tapahtumien taustoista on ollut yksityiskohtainen, selväpiirteinen ja johdonmukainen. Kertomus ei sisällä mahdottomia tai vaikeasti selitettäviä seikkoja. Asianomistaja on alusta alkaen tuonut oma-aloitteisesti esiin itsensä kannalta epäedullisinakin pidettäviä seikkoja, kuten kondomin antamisen syytetylle. Käytettyä väkivaltaa ja sen uhkaa asianomistaja on kuvannut tavalla, jossa ei ole ollut liioittelevia piirteitä. Asianomistaja on kysymysten johdosta kyennyt täydentämään ja elävöittämään kertomustaan.” Lisäksi luotettavuutta on lisännyt se, että asianomistajan kertomus on pysynyt pääpiirteissään muuttumattomana tai samankaltaisena niin esitutkinnassa kuin muille henkilöille kerrottaessa.

Mielenkiintoinen tämän kirjoituksen kannalta on myös korkeimman oikeuden toteamus todistajien arvioista asianomistajan kertomuksen luotettavuudesta: ”Todistaja B on tapahtuma-aikana ollut asianomistajan ystävä ja todistaja C asianomistajan hoidosta vastannut sairaanhoitaja. Tällaisten sidosten johdosta heidän esittämiinsä arvioihin asianomistajan kertomuksen uskottavuudesta on suhtauduttava varauksella”. Todistajien kertomusten luotettavuuteen ei mainituilla suhteilla ollut vaikutusta, mutta siihen miten he arvioivat asianomistajan kertomuksen luotettavuutta piti suhtautua varauksella.

Vastaajan kertomusta korkein oikeus on arvioinut seuraavasti: ” Vastaajan kertomus on ollut tapahtumiltaan johdonmukainen eikä siinä ole ollut sisäisiä ristiriitoja. Hänen kertomukselle on ollut leimaa-antavaa se, että siinä on kuvattu 19-vuotias asianomistaja korostuneen aloitteelliseksi ja asianomistajalle ennestään lähes tuntematon 40-vuotias, perheellinen vastaaja seksuaalisten lähentelyjen lähes vastentahtoiseksi kohteeksi. Vastaajan kertomuksen mukaan asianomistaja on aloittanut lähentelynsä samaan aikaan, kun hän on onnettomana kertonut taloudellisista ja ihmissuhteisiin liittyneistä ongelmistaan, ja sukupuoliyhdyntään jälkeen jatkanut samoista aiheista, mutta nyt varsin iloisena. Tällainen käyttäytyminen on poikkeuksellista eikä se saa tukea asianomistajan henkilöstä esitetystä selvityksestä. Myöskään vastaajan kertomus siitä, että asianomistaja olisi autossa pyytänyt 500 euroa vuokraan ja yhdynnän jälkeen 20 euroa ruokaan, ei ole yhteensopiva eikä vastaa selvitystä asianomistajan taloudellisesta asemasta. ”Myös kertomuksen osittainen muuttuminen ja perustelut sille, eivät ole vakuuttaneet korkeinta oikeutta.” Esitetty vaihtoehtoinen tapahtumainkulku on mahdollinen, mutta kokonaisuutena tarkasteltuna varsin epätodennäköinen” korkein oikeus toteaa.

Mietelmiä korkeimman oikeuden linjasta

Korkein oikeus on edellä auki kuvatuissa ratkaisuisaan ilmenevillä perusteilla, milloin katsonut, että jää varteenotettava epäily ja toisinaan taas ei. Ratkaisuisa on monenlaisia ristiriitaisuuksia keskenään. Toisella kertaa esitutkinnassa annettu kertomus riittää sellaisenaan syyksilukemiseen kun taas psykologin kertoman haastattelun sisällön kertominen ei riitä. Joskus kertomuksen luotettavuutta arvioidaan perusteellisesti ja hyvin perustein, joskus vain toteamalla, että ”asiassa ei voida todeta tulleen esiin mitään sellaista, jonka perusteella kertomusta ei voida pitää luotettavana”.

Kuitenkin viimeksi referoidussa, ja tämän kirjoituksen kannalta varmasti olennaisimmassa, korkeimman oikeuden ratkaisussa käydään seikkaperäisesti läpi asianomistajan ja vastaajan kertomukset, niistä ilmenevät sisäiset ristiriitaisuudet ja ristiriitaisuudet muun asiassa esitetyn selvityksen kanssa. Asianomistajan kertomusta on arvioitu tässä kirjoituksessa aiemmin kuvattujen psykologisten luotettavuuskriteerien avulla sekä kuvattu miksi vastaajan kertomus ei ole niin luotettava. Lisäksi on todettu mikä muu asiassa esitetty selvitys tukee luotettavammaksi todettua asianomistajan kertomaa. Ratkaisun perustelut näytön arvioinnista näyttävät kaikin puolin siltä, mistä alemmat tuomioistuimet voivat ottaa mallia ja oppia ratkaisujensa perusteluihin. Tosin korkein oikeus ei kyseisissä perusteluissaan avaa sitä, mitä selvitystä asianomistajan henkilöstä on esitetty ja miksi se ei tue vastaajan esittämää vaihtoehtoista tapahtumien kulkua. Mitkä ovat ne menetelmät ja tavat, joilla henkilön käyttäytymistä voitaisiin arvioida henkilöstä esitetyn selvityksen perusteella. Herää kysymys, onko korkein oikeus sittenkään miettinyt ratkaisuaan loppuun asti.

Ruotsin korkeimman oikeuden todellisuuskriteerit

Myös Ruotsin korkein oikeus on pyrkinyt ratkaisuisaan tuomaan esiin kriteerejä, joiden perusteella se on arvioinut todistajanlausuntojen luotettavuutta. Näiden ratkaisujen perusteella on kehitetty kriteeriperusteinen malli, joka sisältää kolme eri osa-aluetta: todellisuuskriteerit, kontrollikriteerit sekä erityiskriteerit lapsitodistajien osalta.⁵ Menetelmän todellisuuskriteerien mukaan todistajanlausunto on sitä luotettavampi, mitä pidempi, johdonmukaisempi, selkeämpi, yksityiskohtaisempi ja muiden lausuntojen

⁵ Kriteereiden toimivuus näyttäisi olevan varsin heikkoa, kun niitä on tieteellisesti tutkittu. mm Rebecca M. Willen&Leif A. Strömwall, Offenders' lies and truths: an evaluation of the Supreme Court of Sweden's criteria for credibility assessment ja Ernberg, Magnusson, Landström, Tidefors: Court evaluations of young children's testimony in child sexual abuse cases

kanssa yhdenmukaisempi se on. Kontrollikriteerien mukaan lausunto on puolestaan katsottava luotettavaksi, jos sitä voidaan pitää todennäköisenä, lausunnon antaja vaikuttaa uskottavalta ja hänen kertomuksensa itse koetulta ja lausunnon antaja kykenee esittämään järkevän selityksen myös epäilyttäville seikoille. Vastavuoroisesti todistajanlausunnon luotettavuutta heikentää, jos lausunto sisältää vaikeasti selitettäviä yksityiskohtia. Lisäksi kontrollikriteerien mukaan yksikin totuudenvastainen yksityiskohta voi vaikuttaa koko lausunnon luotettavuutta heikentävästi (Strömwall, Leif A. 2010).

Ruotsissa ollaan totutulla tavalla paljon pidemmällä kuin meillä Suomessa. Tosin, kuten tutkimustulokset edellä kerrotulla tavalla osoittavat, Ruotsin monipuolisemmat ja yksityiskohtaisemmat kriteeritkään eivät näyttäisi kovin hyvin toimivan. Tästä voidaan helposti päätellä, etteivät suomalaisten samaan tarkoitukseen luomat vähemmät kriteerit taida toimia sen paremmin, erityisesti kun huomioidaan minkälaisia tuloksia psykologisten menetelmien tuloksista on tutkimuksissa saatu.

Diskussio

Loppupäätelmät

Kuten korkein oikeus (suuressa viisaudessaan) on jo oikeusohjeenaan todennut, psykologiset tutkimukset osoittavat⁶, että ihmiset ja varsinkin kokeneet kertomusten luotettavuuden arvioijat kuten poliisit ja tuomarit, eivät pysty kertojan ulkoisista merkeistä ”kolikonheittoa” paremmalla menestyksellä pääättelemään, puhuuko henkilö totta vai valehtelee hän. Kertomusten luotettavuutta arvioitaessa onkin kertojan ulkoisten tekijöiden sijasta kiinnitettävä huomiota kertomuksen sisältöön.

Korkeimman oikeuden antaman oikeusohjeen mukaan kertomuksen luotettavuutta voidaan ja tulee arvioida sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realistisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella. Psykologisen menetelmän kriteerit ovat yhdensuuntaisia tämän kanssa, joskin psykologisen menetelmän kriteerit ovat paljon laajemmat ja yksityiskohtaisemmat, kuin mitä korkein oikeus oikeusohjeenaan toteaa. Lisäksi on otettava huomioon ne heikkoudet, joita psykologisiin menetelmiin liittyy, kuten se, ettei niiden avulla pystytä erottamaan valemuistoja ja johdattelun johdosta

⁶ Esimerkiksi Vrij 2000 ja Bond & DePaulo, 2006

syntyneitä virheellisiä muistikuvia tahallisista valheista sekä muistin vääristymät. Lisäksi on syytä havaita, että ”täydellisellä osaamisella” varustetut tutkijatkaan eivät ole koetuloksissa saaneet kuin noin 70 prosentin osumatarkkuuden CBCA-kriteeristöllä (66-83%). Kuten voidaan olettaa, tuomioistuimen ei voida ajatella pystyvän ainakaan tämän parempaan varsinkaan, kun korkeimman oikeuden määrittelemä kriteeristö on paljon suppeampi ja käyttäjäkunnasta suurimmalla osalla ei ole lainkaan psykologista koulutusta kertomuksen luotettavuuden arviointiin. Toisaalta on muistettava, että tuomioistuimen on todisteiden kokonaisharkintaan perustuvassa harkinnassa tärkeää arvioida asian käsittelyssä esiin tulleiden seikkojen perusteella muun ohella myös sitä, onko jokin syytteessä väitetylle teonkuvaukselle vaihtoehtoinen tapahtumienkulku mahdollinen ja siinä määrin todennäköinen, ettei sen olemassaoloa voida riittäväällä varmuudella sulkea pois. Mikäli esitettyä vaihtoehtoista tapahtumainkulkua ei voida sulkea pois, ei asiassa esitetty näyttö osoita rikosoikeudellisen syyksilukemisen edellyttämällä riittäväällä varmuudella, että vastaaja on menetellyt syytteessä kuvatulla tavalla.⁷ Tämä, edellä kerrottua SVA:han liittyvää hypoteesitestausmenetelmää kaukaisesti muistuttava menetelmä, osittain varmasti parantaa käräjäoikeudessa tapahtuvaa luotettavuuden arviointia tai ainakin jossain määrin vähentää virheellisten tuomioiden määrää.

Lisäksi CBCA:sta tehtyjen meta-analyysien mukaan kyseisiä kriteereitä ei voida yleistää, eikä pelkästään kyseisten kriteereiden perusteella, varsinkaan ilman asiantuntijan apua, tulisi tehdä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Tämä on tuomioistuinten hyvä havaita. Luultavasti korkein oikeuskin on sen ottanut huomioon siinä, että luotettavanakin pidettävä kertomus edellyttää tuekseen kertomusta tukevaa muuta näyttöä ja ratkaisun perustumista lopulta ”kokonaisarviointiin”, mitä ikinä se sitten tarkoittaakaan.

Näytön arviointi on oikeudellisen arvioinnin lisäksi tuomarin tärkein ja vaikein tehtävä. Asia on myös usein ollut korkeimman oikeuden pohdittavana, mm. KKO 1989:41, 1997:137, 1998:83, 1999:11, 2001:67, 2002:47, 2004:60, 2004:70, 2006:78, 2007:100, 2009:43 ja 2011:20. Korkeimman oikeuden kertomuksen luotettavuuden arvioinnista antama oikeusohje kuvastaa aika hyvin, joskin niukemmin niitä kriteereitä kertomuksen luotettavuuden arvioinnille, kuin mitä psykologiset menetelmätkin edellä kuvatusti pitävät merkittävinä. Ruotsissa kriteeristö on viety paljon pitemmälle, mutta siitäkin tehdyt tutkimukset osoittavat kriteereiden toimivuuden olevan heikkoa. Kun edelleen huomioidaan psykologisten menetelmien huomattavasti vielä laajemmat kriteeristöt ja se, ettei niistä huolimatta niillä empiirisissä tutkimuksissa saadut tulokset ole kovinkaan mairittelevaa luettavaa, ei korkeimman oikeuden asettamilla kriteereillä voida olettaa saavutettavan kovinkaan lähelle absoluuttista totuutta vastaavaa tulosta. Tämän johdosta

⁷ Muun ohella KKO 2017:12:sta ilmenevä oikeusohje

tuomioistuimen luotettavana pitämän kertomuksen luotettavuus ei todellisuudessa välttämättä olekaan kovin kummoinen. Miten tuomari sitten pystyy koskaan tuomitsemaan ketään, jos kertomusten uskottavuuden arviointi ei erittäin laajoista kriteereistäkään huolimatta ole tuon tarkempaa, erityisesti kun ratkaisut erittäin usein perustuvat hyvin pitkälle vain asianosaisten antamiin kertomuksiin. Onko tuomarit siis asetettu aivan liian vaikean (mahdottoman) tehtävän eteen, jos edes ”psykologiset ammattilaiset” eivät onnistu kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa lähellekään sata prosenttisesti parhailla olemassa olevilla kriteereilläkään. Kyllä on tuomioistuinten ratkaisujen lopputulosten oikeellisuus tästä näkövinkkelistä tarkasteltuna hyvinkin kyseenalaista.

Hyvänä käytännön esimerkkinä mainittakoon tuore korkeimman oikeuden ratkaisu (13.12.2018 nro 2391 H2017/174, ei julkaistu), jossa korkein oikeus purki lainvoimaisen tuomion raiskauksesta ja laittomasta uhkauksesta, kun asianomistaja oli lähes viisi vuotta lainvoimaisen tuomion jälkeen ottanut yhteyttä muun ohella poliisiin ja ilmoittanut, ettei vastaaja ollut tehnyt hänen syykseen luettuja rikoksia. Käräjäoikeuden (6.10.2011) ja sittemmin hovioikeuden (9.10.2012) syyksilukeva tuomio oli perustunut keskeisiltä osiltaan asianomistajan asiassa antamaan luotettavana pidettyyn kertomukseen, jota muu todistelu, muun ohella todistajana kuullun psykologin antama kertomus ja hänen antamansa lausunto olivat tukeneet. Asiassa on nyttemmin tullut asianomistajan myöntämisellä selvitetyn, että asianomistajan kertomus ei ollut ollut totuudenmukainen ja hänet on lainvoimaisesti tuomittu myöntämästään menettelystä osittain nuorena henkilönä tehdystä väärästä ilmiannosta rangaistukseen.

Lopetan tämän kirjoituksen lainaten emeritus professori Jyrki Virolaista, kun hän korkeimman oikeuden ennakkoratkaisusta KKO 2013:27 kirjoittamansa blogin aiheuttaman keskustelun päätöskaneetissa totesi: ”Luottakaamme siihen, että viimeisellä tuomiolla kaikki kirjat avataan ja väärät tuomiot oikaistaan!”

Lähteet

- Amado ym, 2016, Criteria-Based Content Analysis (CBCA) reality criteria in adults: A meta-analytic review, *International Journal of Clinical and Health Psychology* Volume 16, Issue 2, May–August 2016, Pages 201-210
- Bond ja DePaulo: Accuracy of deception judgments, *Personality and social psychology review : an official journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc* 2006, Vol.10(3), pp.214-34
- Hartwig ja Santtila, Valehtelun tunnistaminen ja epäillyn syyllisyyden arviointi poliisikuulustelussa, *Teoksessa oikeuspsykologia, Santtila ja Weizmann-Henelius toim., 2008*
- Hauch, V., Sporer, S.L, Masip, J. & Blandón-Gitlin, I. (2017). Can credibility criteria be assessed reliably? A meta-analysis of Criteria-Based Content Analysis. *Psychological Assessment*, 29, 819—834.
- Hirvelä Päivi, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, 2006
- Howitt Dennis, *Introduction to Forensic and Criminal Psychology*, Fifth edition, 2015
- Köhnken, Günter, ym. Statement validity assessment: myths and limitations, *Anuario de Psicologia Jurudica* 2015
- Lahtinen Hanna, Todistajanpsykologia – Lapsitodistajat, *Teoksessa oikeuspsykologia, Santtila ja Weizmann-Henelius toim., 2008*
- Laney Cara ja Loftus Elizabeth, Recent advances in false memory research, *South African Journal of Psychology* 43(2) 137-146, 2013
- Santtila Pekka, Tunnistaminen, *Teoksessa oikeuspsykologia, Santtila ja Weizmann-Henelius toim., 2008*
- Santtila Pekka ja Weizmann-Henelius Ghitta toim, *Oikeuspsykologia, Helsinki, 2008*
- Steller & Köhnken 1989, Criteria-based content analysis. *Teoksessa D.C.raskin (toim.) Psychological methods in criminal investigation an evidence*
- Strömwall, Leif A. 2010: Assessing reliability by analysing the verbal content: the case of Sweden
- Undeutsch Udo, Statement reality analysis. *Teoksessa Trankell, A (toim): Reconstructing the past. Stockholm Norstedt, 1982 s. 27-52*
- Vrij Albert, *Detectin lies and deceit: The psychology of lying and its implications for professional practice. 2000 Chichester: John Wiley Sons.*
- Vrij Albert, Criteria-Based Content Analysis: A Qualitative Review of the First 37 Studies. *Psychology, Public Policy and Law* 11/ 2005

Vrij Albert, Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities, 2008

Vrij, Hartwig, Granhag, Reading Lies: Nonverbal Communication and Deception, Artikkel Annual Review Psychology lehdessä 1/2018)